

samk

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Satakunta University of Applied Sciences

SIRPA SUONPÄÄ

Rinnakkaistallennus avoimen tieteellisen julkaisemisen muotona

Edut, ongelmakohdat ja oikeudelliset
reunaehdot

LIIKETALouden TUTKINTO-OHJELMA
2022

Tekijä(t) Suonpää, Sirpa	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Päivämäärä marraskuu 2022
Tämä teos on lisensoitu CC BY -lisenssillä 	Sivumäärä 39 sivua	Julkaisun kieli suomi
Julkaisun nimi Rinnakkaistallennus avoimen tieteellisen julkaisemisen muotona. Edut, ongelmakohdat ja oikeudelliset reunaehdot		
Tutkinto-ohjelma Liiketalous		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tieteellisten artikkelien julkaiseminen avoimesti parantaa tutkimustulosten saatavuutta niin tiedeyhteisölle kuin laajalle yleisölle. Avointa julkaisemista voi toteuttaa eri tavoin. Artikkelien rinnakkaistallentaminen avoimeen julkaisuarkistoon on yksi mahdollinen avoimen julkaisemisen tapa. Sen laajentamiseksi ehdotettiin muutosta tekijänoikeuslakiin syksyllä 2021.</p> <p>Tässä opinnäytetyössä selvitettiin tutkimuslaitoksen toimeksiannosta rinnakkaistallennuksen etuja, ongelmakohtia ja oikeudellisia näkökulmia, erityisesti tekijänoikeuslain ja siihen kaavailun muutoksen kautta. Vaikka rinnakkaistallennuksen mahdollistava pykälä jäi viimeisimmästä tekijänoikeuslain muutoksesta lopulta pois, selvitettiin rinnakkaistallennukseen liittyviä näkökohtia lakiehdotuksen saamaa lausuntopalautetta analysoimalla. Pykälään annetusta laajasta palautteesta poimittiin NVivo-tekstianalyysiohjelmaa hyödyntäen keskeiset ja usein toistuvat rinnakkaistallennuksen näkökulmat niin esitystä kannattaneiden kuin vastustaneidenkin osalta.</p> <p>Rinnakkaistallennuksen etuina korostettiin julkaisujen laajaa avointa saatavuutta, pitkäaikaissäilytyksen varmistamista ja kustannustehokkuutta. Lakimuutosta vastustavat toivat esiin kustantajan tekemän työn arvon tieteellisen artikkelin julkaisuprosessissa.</p> <p>Rinnakkaistallennukselle ei ole nykyisenkään tekijänoikeuslain puitteissa estettä. Rinnakkaistallennuksessa on kyse teoksen saattamisesta yleisön saataville, mistä määrääminen kuuluu tekijän yksinoikeuksiin. Tekijän on kuitenkin tärkeää varmistaa, että hän noudattaa sekä tutkimusrahoittajan että julkaisun kustantajan kanssa tekemiään sopimuksia. Rinnakkaistallennuksen ehtojen selvittäminen voikin olla kirjoittajalle haastavaa, joten tukea tähän tulisi tutkimuslaitoksessa olla tarjolla. Myös tekijänoikeuslakiin kaivataan rinnakkaistallennusta helpottavia, täsmällisesti määriteltyjä säädöksiä.</p>		
<p><u>Asiasanat</u></p> <p>open access, rinnakkaisjulkaiseminen, verkkojulkaisut, avoin tiede, tieteellinen julkaisutoiminta, tekijänoikeudet, lainsäädäntö</p>		

Author(s) Suonpää, Sirpa	Type of Publication Bachelor's thesis	Date November 2022
This work is licensed under CC BY license 	Number of pages 39 pages	Language of publication: Finnish
Title of publication Self-archiving as a form of open access publishing. Advantages, problems, and legal aspects		
Degree program Business Administration		
<p>Abstract</p> <p>Open access publishing of scientific articles improves the availability of research results to both the scientific community and the public. Open publishing can be implemented in different ways. Self-archiving of articles in an open repository is one method of open access publication. To extend it, an amendment to the Finnish copyright law was proposed in autumn 2021.</p> <p>This thesis explored the benefits, problems, and legal aspects of self-archiving in research institute, particularly through the copyright law and the suggested amendment. Although the enabling section of self-archiving was ultimately excluded from the latest amendment to copyright law, aspects of self-archiving were clarified by analyzing the feedback received by the suggested section. Using the NVivo text analysis software, the frequently repeated key perspectives on self-archiving were extracted from the extensive feedback that was provided to the section for both those who supported and opposed the motion.</p> <p>The benefits of self-archiving emphasized the wide and open availability of publications, ensuring long-time preservation, and cost-effectiveness. Those opposed to the law change highlighted the value of the work done by the publisher in the process of publishing a scientific article.</p> <p>There is no barrier to self-archiving under current copyright law. Self-archiving is about making the work available to the public, for which the author has exclusive rights. However, it is important for an author to ensure that he or she complies with both the research funder and the publisher of the publication. Finding out the conditions of self-archiving can be challenging for the author, so support for this should be available at the research institute. There is also a need for precise legislation to facilitate self-archiving.</p>		
<p><u>Key words</u></p> <p>open access, self-archiving, online publications, open science, scientific publishing, copyright, legislation</p>		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUSSUUNNITELMA JA KESKEISET KÄSITTEET	6
2.1 Opinnäytetyöongelma	6
2.2 Teoreettinen viitekehys	7
2.3 Tieteellinen julkaiseminen	8
2.4 Avoin saatavuus	8
2.5 Rinnakkaistallennus	9
2.6 Käytettävät menetelmät.....	10
3 TEKIJÄNOIKEUSLAIN MUUTOSESITYS.....	12
3.1 Rinnakkaistallennusta koskevan lakimuutoksen sisältö.....	13
3.2 Mikä olisi muuttunut.....	15
3.3 Vaikutukset tutkijan julkaisuprosessiin.....	15
4 JURIDINEN TARKASTELU.....	16
4.1 Tekijänoikeuden perusta	16
4.2 Tekijän sopimusvapaus ja sen rajoittaminen.....	17
4.3 Vastaavat säädökset muissa EU-maissa.....	18
4.4 Suhde kustannussopimukseen	21
4.5 Tekijänoikeuslisenssit ja rinnakkaistallennus	22
5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN.....	23
5.1 Aineiston käsittelyperiaatteet	23
5.2 Lausuntopalautteen luokittelu	24
5.3 Lausunnonantajien rooli ja toimiala.....	26
5.4 Perusteluissa esiin nousseet teemat.....	27
6 POHDINTAA OPINNÄYTETYÖONGELMAN NÄKÖKULMASTA.....	31
6.1 Rinnakkaistallennuksen juridiset reunaehdot.....	31
6.2 Perusteet rinnakkaistallennukselle tutkijan, organisaation ja tutkimusrahoittajan näkökulmista	32
6.3 Mitkä syyt puoltavat rinnakkaistallennuksesta luopumista.....	34
6.4 Jatkotutkimuksen mahdollisuudet.....	34
7 YHTEENVETO JA JATKOTOIMET	35
LÄHTEET	

1 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössä kiinnostuksen kohteena on tekijänoikeuslainsäädäntö erityisesti tieteellisen julkaisemisen ja rinnakkaistallennuksen näkökulmasta. Suomen tekijänoikeuslakiin kaavailtiin syksyllä 2021 muutosta, joka olisi jättänyt tieteellisen artikkelin kirjoittajalle aina oikeuden rinnakkaistallentaa artikkelinsa ei-kaupalliseen julkaisuarkistoon. Muutoksen tavoitteena oli edistää avointa tieteellistä julkaisemista. Aiheesta julkaistiin jo vuonna 2017 opetus- ja kulttuuriministeriön selvitys, johon muutosesitys perustui (Mansala, 2017, s. 40–41). Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja sähköisen viestinnän palveluista annetun lain 184 §n muuttamisesta oli lausuntokierroksella lokakuun 2021 loppuun asti (Dnro VN/2245/2020). Tässä työssä kiinnostuksen kohteena on erityisesti lakiesityksen 38 § (TekL HE Luonnos 27092021, s. 151).

Alun perin opinnäytetyössä oli tarkoitus selvittää, mitä kaavailtu tekijänoikeuslain muutos toteutuessaan tarkoittaisi suomalaisten tieteellisten tutkimusartikkelien kirjoittajien kannalta. Miten rinnakkaistallennusoikeus toteutuisi kansainvälisessä tieteellisessä sarjassa julkaistuissa artikkeleissa, jossa noudatettava lainsäädäntö määräytyy kustantajan kotimaan mukaan? Olisiko kirjoittajalla oikeus rinnakkaistallentaa artikkelinsa välittömästi? Saisiko kirjoittaja rinnakkaistallentaa kustantajan lehdessä ilmestyneen virallisen version artikkelista vai jonkin aiemman? Tekijänoikeuslain muutoksen valmistelusta vastannut Opetus- ja kulttuuriministeriö päätyi kuitenkin lausuntokierroksen jälkeen rajaamaan lakiesitystä ja poistamaan siitä useita kohtia, joiden joukossa oli myös kyseinen rinnakkaistallennusta koskeva pykälä. Näin ollen vastauksia alkuperäisiin kysymyksiin ei ollut mahdollista saada ja opinnäytetyöongelma oli mietittävä uudelleen.

Opinnäytetyön toimeksiantaja oli Luonnonvarakeskus (Luke), joka on tutkimus- ja asiantuntijaorganisaatio ja toimii maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalalla. Luke tuottaa tutkimustietoon perustuvia ratkaisuja ja palveluita asiakkailleen, uusiutuviin

luonnonvaroihin perustuvalla elinkeinotoiminnalla sekä yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Lukessa on noin 1300 työntekijää ja se toimii 22 paikkakunnalla ympäri Suomea. Noin puolet henkilöstöstä on tutkijoita ja noin 90 % kokonaisrahoituksesta tulee julkisista lähteistä. Luken tutkijat julkaisevat vuosittain noin 700 tieteellistä artikkelia, joista avoimesti saatavilla on lähes 80 %. (Luonnonvarakeskus, 2022.)

Huolimatta alkuperäisen tutkimusaiheen muuttumisesta rinnakkaistallennusasiaa pidettiin Lukessa niin merkityksellisenä, että tutkimusaiheen muotoilusta uudelleen päästiin sopimukseen. Julkaisemisen määrä Lukessa on vuosittain kohtuullisen suuri. Rinnakkaistallennuksen prosessia ja käytäntöjä on mahdollista tehostaa, jos voidaan osoittaa sen hyödyt entistä selvemmin.

2 TUTKIMUSSUUNNITELMA JA KESKEISET KÄSITTEET

2.1 Opinnäytetyöongelma

Rinnakkaistallennusta koskevan lakimuutoksen siirtyminen myöhemmäksi johti työn toimeksiantajalla Luonnonvarakeskuksessa pohdintaan, kuinka tärkeä avoimen julkaisemisen tapa rinnakkaistallennus on ja kannattaako sitä tukea ja edistää vai jättää marginaaliseksi vaihtoehdoksi. Opinnäytetyöongelma päätettiin suunnata tähän liittyvien näkökulmien ja perusteiden selvittämiseen. Kehittämistyössä päädyttiin selvittämään

1. rinnakkaistallennuksen juridiset reunaehdot
2. perusteet rinnakkaistallennukselle tutkijan, organisaation ja tutkimusrahoittajan näkökulmista
3. mitkä syyt mahdollisesti puoltavat rinnakkaistallennuksesta luopumista.

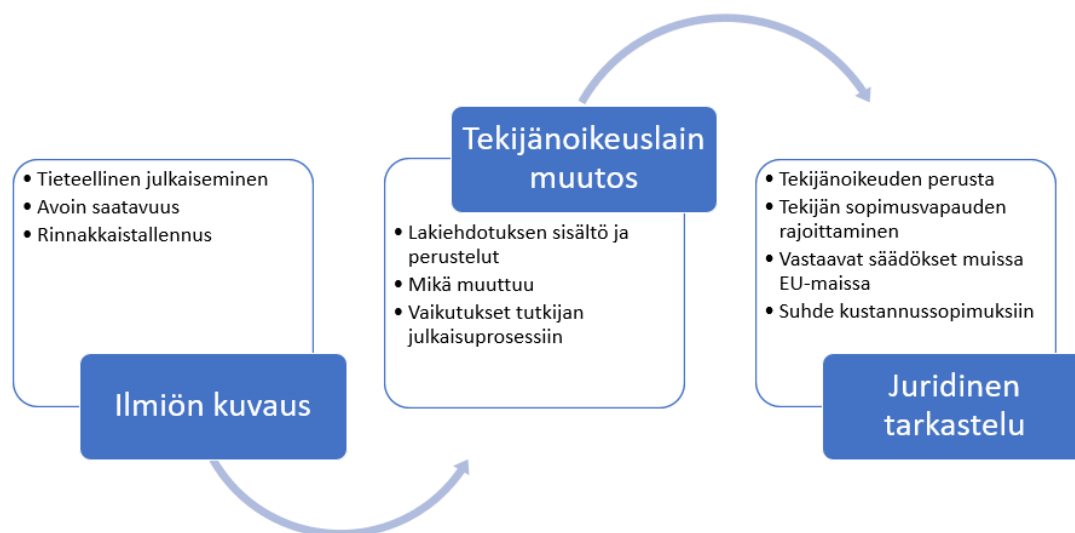
Vastauksia näihin kysymyksiin haettiin avoimen tieteen ja julkaisemisen perusteista, oikeuskirjallisuudesta ja erityisesti lakimuutosesityksen saamasta runsaasta lausuntopalautteesta.

2.2 Teorettinen viitekehys

Tässä työssä kuvataan rinnakkaistallennusta koskevan lakimuutosesityksen sisältö sel-
laisena, kuin se lausuttavaksi annettiin. Tämä on tarpeen aineistona käytettävän lau-
suntopalautteen ymmärtämiseksi.

Opinnäytetyössä keskeinen käsite on rinnakkaistallennus eli ilmiö, jota esitetty teki-
jänoikeuslain muutos koski. Ehdotetun lakimuutoksen sisältö, tavoite ja tausta kuva-
taan, erityisesti näkökulmana vaikutukset tutkijan julkaisuprosessiin. Kyse oli tieteel-
lisestä julkaisemisesta ja muutoksen tavoitteena oli helpottaa tieteellisten artikkeleiden
avointa saatavuutta. Muutosta käsitellään erityisesti tekijänoikeuslain periaatteiden
kannalta. Keskeisenä on pohdinta tekijän sopimusvapauden rajoittamisesta. Teoreetti-
nen viitekehys on kuvattu kuvassa 1.

Työssä kuvataan myös tieteellisen julkaisemisen yleistä käytäntöä ja millaisia kustan-
nussopimuksia kirjoittajat yleensä solmivat artikkelin tultua hyväksytyksi julkaista-
vaksi. Lisäksi esitellään lyhyesti tutkimusrahoittajien avointa julkaisemista koskevat
periaatteet.

Kuva 1. Teorettinen viitekehys.

2.3 Tieteellinen julkaiseminen

Tieteellisen tutkimuksen tulokset raportoidaan yleensä ensin tutkimusyhteisölle tutkimusjulkaisuna tieteellisissä lehdissä tai kirjoissa. Julkaisun käsikirjoitus lähetetään arvioitavaksi tutkijan valitsemaan tieteelliseen sarjaan. Sarjan kustantajan julkaisutoimitus arvioi kirjoituksen sopivuuden sarjaan. Julkaisutoimitus teettää sarjan julkaisuperiaatteisiin sopiville käsikirjoituksille vertaisarvioinnin eli referoinnin. Yleensä vertaisarvioijat ovat väitelleitä saman alan tutkijoita. Arviointi antaa kirjoittajille arvokasta palautetta ja kehittämissuhteita sekä auttaa kustantajaa julkaisupäätöksen tekemisessä. (Raento, 2021).

Käsikirjoituksen tultua hyväksytyksi, tekevät kirjoittajat ja kustantaja kustannussopimuksen. Perinteisesti kustantajat ovat sopimuksissa edellyttäneet kirjoittajalta tekijänoikeuksien luovuttamista. Tällä kustantajat ovat varmistaneet itselleen yksinoikeuden julkaista, jaella, kopioida ja arkistoida sekä valvoa julkaisun käyttöä niin painetussa kuin elektronisessa muodossa. Kyseessä on siis julkaisua koskevien tekijänoikeuksien luovutus, eikä kirjoittaja itse voi sen jälkeen vapaasti jaella tai luovuttaa muille oikeuksia julkaisuunsa. (Morrison ym., 2020, s. 6–7.) Kustantaja julkaisee artikkelin lehdessä tilaajien luettavaksi tai kirjan lukijoiden ostettavaksi ja saa tuotot kustannustoiminnasta. Tieteellisen julkaisun kirjoittajat ja vertaisarvioijat eivät yleensä saa työstään rahallista korvausta kustantajalta, vaan heidän kannustimensa on tieteellinen meritoituminen, tieteen kehittyminen ja laadukkaan tutkitun tiedon leviäminen.

2.4 Avoin saatavuus

Tutkimustiedon avoimesta saatavuudesta (open access) on tullut 2000-luvulla laajeneva ilmiö. Avoimella saatavuudella tarkoitetaan, että ”julkaisu on internetin kautta kokonaisuudessaan ilmaiseksi ja esteettömästi luettavissa, tulostettavissa ja kopioitavissa vähintään ei-kaupalliseen käyttöön” (Tieteellisten seurain valtuuskunta, 2019, s. 12). Avoimuus on osa tutkimuksen vastuullisuutta ja yksi tieteen perusarvoista. Sen tavoitteena on nostaa tieteen tasoa ja lisätä yhteiskunnallista vaikuttavuutta sekä tasa-vertaista pääsyä tutkittuun tietoon (Tieteellisten seurain valtuuskunta, 2019, s. 2–3).

Yhä useammat julkiset tutkimusrahoittajat edellyttävät, että rahoitetun tutkimuksen tulokset ovat avoimesti saatavissa välittömästi tai korkeintaan 6–12 kuukauden kuluttua julkaisemisesta (Mansala, 2017, s. 41; Suomen Akatemia, 2021). Avoimuutta voi toteuttaa eri tavoin. Osa tiedelehdistä julkaistaan kokonaan kaikille avoimina, ilman tilausmaksuja. Näiden lehtien liiketoimintamalli perustuu kirjoittajamaksuihin. Tätä kutsutaan full tai gold open access -julkaisemiseksi. Lehdessä julkaistavaksi hyväksytyn artikkelin kirjoittaja tai yleensä kirjoittajan taustaorganisaatio maksaa julkaisemisesta ns. APC-maksun (article processing charge). Suomalaiset tutkimusorganisaatiot käyttivät avoimen julkaisemisen maksuihin yli kolme miljoonaa euroa vuonna 2021 (OpenAPC, 2022).

Kansalliset avoimen julkaisemisen sopimukset ovat lisänneet avointa julkaisemista (FinELib, 2021). Monet tutkimusorganisaatiot ovat liittyneet mukaan näihin kustantajien kanssa solmittuihin read and publish -lisenssisopimuksiin. Niissä sovitaan paitsi oikeudesta lukea kustantajan julkaisemia lehtiä, myös tutkimusorganisaatioon kuuluvien tutkijoiden oikeudesta julkaista artikkeleita kustantajan lehdissä ilman APC-maksua. Tällöin julkaisemisen kulut on sisällytetty tilaavan organisaation lisenssimaksuun. Lehdet, joita sopimus koskee, voivat olla täysin avoimia full open access -lehtiä tai tilausmaksullisia lehtiä, joissa yksittäiset artikkelit ovat vapaasti luettavissa. Viimeksi mainittua kutsutaan myös hybridijulkaisemiseksi. Hybridijulkaisemista voi toteuttaa myös ilman organisaation solmimaa sopimusta, jolloin kirjoittaja maksaa vaaditun artikkelikohtaisen APC-maksun.

2.5 Rinnakkaistallennus

Edellä kuvatut avoimen saatavuuden tavat sisältävät julkaisemiseen liittyvän maksun. Avointa saatavuutta voi toteuttaa myös rinnakkaistallentamalla julkaisun, jolloin avoimuuteen ei liity artikkelikohtaista maksua. Rinnakkaistallennuksella tarkoitetaan julkaisun tai julkaistavaksi hyväksytyn luonnoksen tallentamista alkuperäisestä julkaisijasta riippumattomaan julkaisuarkistoon avoimesti saataville (Tieteellisten seurain valtuuskunta, 2019, s. 13). Rinnakkaistallennuksesta käytetään usein termiä green open access.

Monet tutkimusorganisaatiot ovat perustaneet sähköisiä julkaisuarkistoja, jonne tutkijat voivat rinnakkaistallentaa tutkimusjulkaisujaan avoimesti saataville. Esimerkkeinä julkaisuarkistoista ovat vaikkapa Helsingin yliopiston Helda (<https://helda.helsinki.fi/>) tai ammattikorkeakoulujen Theseus (<https://www.theseus.fi/>). Myös organisaatioihin kuulumattomat tutkijat voivat hyödyntää rinnakkaistallennusta käyttämällä esimerkiksi CERNin ylläpitämää Zenodo-arkistoa (<https://zenodo.org/>).

Rinnakkaistallennuksen yhteydessä on tärkeää huomioida, mihin tekijä on sitoutunut kustannussopimuksessa. Kustantajat eivät välttämättä salli tutkimusjulkaisun rinnakkaistallennusta tai eivät salli sitä ainakaan välittömästi. Rajoituksia voi olla myös siinä, minkä version julkaisusta saa rinnakkaistallentaa. Artikkelin lopullisessa muodossaan ja ulkoasussaan on yleensä kustantajan tekijänoikeuden alaista omaisuutta, eikä sitä ole luvallista rinnakkaistallentaa ilman kustantajan lupaa. Sen sijaan vertaisarvioitu ja sisällöltään julkaistavaa artikkelia vastaava versio kirjoituksesta saattaa olla mahdollista rinnakkaistallentaa. Asia tulee varmistaa kustannussopimuksesta tai kustantajan ohjeista kirjoittajille.

Tekijänoikeuslakiin esitetyllä muutoksella tavoiteltiin rinnakkaistallennusoikeuden laajenemista. Luonnoksessa esitetty 38 § olisi taannut kirjoittajalle oikeuden aina rinnakkaistallentaa julkaisunsa haluamaansa julkaisuarkistoon. Tämän mukaan suomalainen kirjoittaja ei olisi voinut tehdä sellaista sitovaa kustannussopimusta, jossa hänelle ei jäisi oikeutta halutessaan rinnakkaistallentaa julkaisu.

2.6 Käytettävät menetelmät

Opinnäytetyön aihetta lähestyttiin laadullisen tutkimuksen kautta. Laadullinen tutkimus sopii tilanteisiin, joissa halutaan selvittää, mistä ilmiössä on kyse. Laadullisen tutkimuksen avulla pureudutaan syvälle ilmiöön muutaman havaintoyksikön kautta, mutta on muistettava, että tulokset pätevät vain kohteena olevassa tapauksessa (Kananen, 2017, s. 32–33).

Oikeudellista opinnäytetyön aihetta voi lähestyä joko lainopillisesti tai empiirisen oikeustutkimuksen kautta. Tässä työssä empiirinen lähestymistapa oli luonteva.

Empiirisessä oikeustutkimuksessa tarkastellaan oikeutta ja oikeudellisia ilmiöitä laajasti. Kohteena ovat oikeusnormien ja -käytäntöjen lisäksi oikeudellisyhteiskunnalliset käytännöt ja niihin liittyvä kokemusmaailma. Lainoppi tutkii, miten oikeusnormeja pitäisi tulkita, mutta empiirisessä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita myös siitä, miten normit ja oikeuskäytäntö vaikuttavat taloudellisesti, sosiaalisesti, ympäristöllisesti tai muilla tavoin yhteiskunnassa. Tutkimuksessa ei kuitenkaan tarvitse sitoutua pelkästään empiiriseen asetelmaan, vaan huomioida myös lainopilliset seikat. (Nieminen ym., 2021, s. 10.)

Laadullisen empiirisen oikeustutkimuksen tavoitteena on selittää tutkimuksen kohdetta ja kertoa siitä jotain uutta, oleellista tai syvällistä. Tutkimusaineistona voidaan käyttää havainnointia, haastatteluja ja asiakirja-aineistoja. Tutkimuksen on oltava läpinäkyvää ja luotettavaa, että lukijan on mahdollista seurata ja arvioida tutkijan tekemiä valintoja ja tulkintoja (Nieminen ym., 2021, s. 11). Aihetta lähdettiin selvittämään tutustumalla tekijänoikeuslain muutosta koskeviin lainvalmisteluasiakirjoihin ja niitä edeltäviin selvityksiin. Niemisen ja Lähteenmäen (2021, s. 13) mukaan lainvalmisteluaineistot ovat yleensä vapaasti saatavilla, eikä niiden käyttämiseen tarvita erillistä tutkimuslupaa.

Lausuntoja luonnoksesta hallituksen esitykseksi annettiin 233 kpl. Lausunnot ovat ladattavissa lausuntopalvelu.fi -sivustolta. Lausuntoja antoivat niin yliopistot, tutkimusorganisaatiot, tiedekustantajien edustajat, ammattijärjestöt kuin yksityishenkilötkin. Näistä muodostettiin tapaustutkimus poimimalla rinnakkaistallentamista koskevaan lain kohtaan annetut kommentit, jotka valottivat erilaisia asiaa koskevia näkökohtia. Tekstianalyysin avulla kommentit luokiteltiin aihepiireihin. Tapaustutkimuksen kohteena voi olla yksikin lakiuudistus, josta voi nostaa esille valmisteluun vaikuttavia intressejä ja mekanismeja sekä avata lainvalmistelun logiikkaa (Nieminen ym., 2021, s. 69).

Tutkimusaiheessa olisi mahdollisuuksia myös oikeussosiologiseen tarkasteluun, jossa tutkitaan toisaalta lakien syntyä ja säätämisprosessia, toisaalta sen soveltamista ja vaikutuksia. Tämän opinnäytetyön puitteissa syvälinen tarkastelu ei ole mahdollista, mutta se voisi olla jatkotutkimuksen aihe. Kiinnostuksen kohteena voi olla, miten talous ja politiikka vaikuttavat oikeuteen tai miten oikeudelliset muutokset vaikuttavat

yhteiskuntaan (Nieminen ym., 2021, s. 35). Rinnakkaistallennuksen tavoitteena on avoimen tieteen ja tutkimusjulkaisujen saatavuuden parantaminen. Kyse on myös julkaisemisen kustannuksista, joita halutaan pitää kohtuullisella tasolla ja varmistaa, ettei julkisesti rahoitettujen tutkimustulosten saatavuus olisi rahasta kiinni. Vastakkain voivat olla tutkijan ja tutkimusorganisaation kustannukset ja tiedekustantamisen liiketoiminnalliset näkökulmat. Talous ja politiikka ovat siis läsnä tässäkin kontekstissa. Asian voi nähdä myös kriittisen oikeustieteen kautta, jonka mukaan ”lait ovat ensisijaisesti yhteiskunnallisen muutoksen instrumentteja, välineitä haluttujen päämäärien saavuttamiseksi” (Nieminen ym., 2021, s. 45).

Tekstiaineiston analysoinnissa pyritään löytämään aineistossa toistuvat piirteet ja poikkeamat, edeten aineiston kuvaamisesta sen tarkempaan tulkintaan ja analysointiin. Aineiston analyysissa voi hyödyntää esille tulevien kommenttien koodaamista ja jäsentämistä (Nieminen ym., 2021, s. 19–20). Koodaamalla rinnakkaistallennuspykälästä annetut lausuntokommentit pyrittiin tunnistamaan ja ryhmittelemään aiheeseen liittyviä näkökulmia ja ongelmakuvia sekä niiden välisiä yhteyksiä.

Aineiston koodaus tehdään laadullisen tutkimuksen ohjelmalla. Koodaus laaditaan aineistoon tutustumisen yhteydessä. Tyypillistä on, että koodaus muuttuu ja täydentyy aineistoa käsiteltäessä (Nieminen ym., 2021, s. 21).

3 TEKIJÄNOIKEUSLAIN MUUTOSesitys

Opetus- ja kulttuuriministeriö julkaisi luonnoksen hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja sähköisen viestinnän palveluista annetun lain 184 §:n muuttamisesta syksyllä 2021 ja pyysi siitä lausuntoja avoimen lausuntopalvelun kautta 31.10.2021 mennessä (Dnro VN/2245/2020). Teknisten ongelmien takia vastausaikaa jatkettiin muutamalla päivällä 3.11.2021 asti. Muutosesityksen tavoitteena oli modernisoida tekijänoikeussäätelyä ja toimeenpanna tiettyjä tekijänoikeuksiin liittyviä EU-direktiivejä. Samassa yhteydessä ehdotettiin myös muutamia kansallisiin tarpeisiin

liittyviä muutoksia tekijänoikeuslakiin (Dnro VN/2245/2020). Tässä työssä kohteena oleva lakimuutos kuului jälkimmäisiin, kansallisiin muutostarpeisiin.

Opetus- ja kulttuuriministeriö järjesti lakimuutoksesta kuulemistilaisuuden 15.2.2022. Lain jatkovalmistelussa oli otettu huomioon saatu runsas lausuntopalaute. Tämän opinnäytetyön aiheen kannalta olennainen tieto oli, että lakiesitys keskittyy jatkossa vain EU-direktiivissä säädettyjen asioiden voimaan saattamiseen. Kansallisiin tarpeisiin perustuvat muutokset poistettiin tässä vaiheessa lakiesityksestä resurssipulan vuoksi. Tämä koski myös 38 §:ssä esitettyä tutkijan rinnakkaistallennusoikeutta. Jatkovalmistelusta pois jääneet asiat vaativat OKM:n mukaan syvempää tarkastelua ja niiden ajankohta arvioidaan sen jälkeen, kun nykyinen DSM-direktiiviin liittyvä paketti on käsitelty (OKM018:00/2019). Lokakuussa 2022 hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja sähköisen viestinnän palveluista annetun lain muuttamisesta (HE 43/2022 vp) on valiokuntakäsittelyssä (Eduskunta, 2022). Tietoa siitä, milloin rinnakkaistallennusoikeus saadaan uudelleen lainvalmisteluun, ei ole.

Lain valmistelussa tähän asti kertyneet materiaalit ovat käytettävissä. Runsaan lausuntopalautteen kautta voidaan kuvata rinnakkaistallennusta kannattavien ja vastustavien tahojen näkemyksiä. Tämä auttaa jäsentämään suhtautumista rinnakkaistallennukseen jatkossa ja nostaa esiin sen etuja ja ongelmia.

3.1 Rinnakkaistallennusta koskevan lakimuutoksen sisältö

Tieteellisten artikkeleiden rinnakkaistallennusta koskeva lakimuutos oli esitetty tekijänoikeuslain 38 §:ksi, jolloin nykyisessä laissa oleva avustuksia koskeva 38 § olisi poistettu vanhentuneena kokonaan ja uusi, sisällöltään täysin erilainen säädös olisi tullut sen tilalle. Luonnoksessa uusi säädös oli esitetty seuraavassa muodossa:

38 § Tekijän oikeus rinnakkaistallentaa tieteellinen artikkeli

Tekijällä on oikeus rinnakkaistallentaa kirjoittamansa tieteellinen artikkeli avoimeen julkaisuarkistoon siten, että se on yleisön saatavilla vapaasti ja ilmaiseksi tietoverkon välityksellä.

Jos kaksi tai useampi tekijää ovat yhdessä kirjoittaneet tieteellisen artikkelin, on kullakin tekijällä I momentissa säädetty oikeus.

Ehdotetun pykälän mukaan tieteellisen artikkelin tekijällä olisi oikeus rinnakkaistallentaa artikkelinsa avoimeen julkaisuarkistoon, kaikkien avoimesti saataville. Tämä tallennusoikeus olisi luovuttamaton ja tekijä voisi itse valita mihin ja milloin tallentaa artikkelinsa vai tallentaako lainkaan. Halutessaan hän voisi tallentaa artikkelinsa useampaankin julkaisuarkistoon. Tieteellisellä artikkelilla on usein monta tekijää. Ehdotuksen toisen momentin mukaan jokaisella tekijällä olisi sama oikeus rinnakkaistallennukseen, riippumatta muista tekijöistä. (TekL HE Luonnos 27092021, s. 95–96.)

Lain esitöissä todettiin myös, että ehdotettu rinnakkaistallennus kuuluisi niiden oikeuksien joukkoon, joista ei voida sopia toisin tekijän vahingoksi. Tästä säädettäisiin tekijänoikeuslain 27 § 4 momentissa, johon ehdotetussa muutoksessa mainittiin 38 §. Momentissa mainituista oikeuksista voitaisiin kuitenkin sopia tekijän eduksi. Artikkelin tekijällä olisi siten oikeus rinnakkaistallennukseen riippumatta kaupallisen kustantajan kanssa tehdyn kustannussopimuksen ehdoista. (TekL HE Luonnos 27092021, s. 90, 96.)

Lain esitöissä täsmennettiin, että rinnakkaistallennusoikeus koskisi vain tieteellisiä artikkeleita, ei monografioita (kirjoja). Oikeutta ei olisi myöskään antaa artikkelia toiselle kustantajalle kaupallisesti hyödynnettäväksi. Mitään aikarajoja tallennukselle ei määritely, vaan tekijä voisi rinnakkaistallentaa artikkelinsa, milloin haluaa, riippumatta kustantajan julkaisuajankohdasta. (TekL HE Luonnos 27092021, s. 96.)

Uutta säännöstä perusteltiin esitysluonnoksessa pyrkimyksellä ratkaista tutkimuksen rahoitusehtojen ja kustannussopimusten välinen ristiriita. Rahoitusehdoissa edellytetään usein tutkimuksen tulosten avointa saatavuutta. Kustannussopimuksissa oikeus tulosten julkaisemiseen ja saataville asettamiseen vaaditaan kuitenkin usein siirrettäväksi yksinoikeudella kustantajalle. Tutkija ajautuu helposti tilanteeseen, jossa hän rikkoo joko kustannussopimusta tai rahoitusehtoja. Säädosmuutoksella pyrittiin vahvistamaan tutkijan asemaa suhteessa kustantajaan, edistäen samalla avointa tiedettä. (TekL HE Luonnos 27092021, s. 96.)

3.2 Mikä olisi muuttunut

Nykyisen tekijänoikeuslain 2 § mukaan tekijällä on yksinoikeus määrätä teoksen valmistamisesta ja yleisön saataville saattamisesta. Kyse on taloudellisista tekijänoikeuksista, jotka tekijä voi halutessaan luovuttaa kokonaan toiselle. Käytännössä tutkimusartikkelin tekijä solmii kustannussopimuksen julkaistavaksi hyväksytystä artikkelistaan lehden kustantajan kanssa ja siirtää taloudelliset tekijänoikeudet kustantajalle, joka hoitaa yksinoikeudella julkaisun jakelun yleisön saataville korvausta vastaan. Kustantajan liiketoiminta perustuu lehtien ja artikkeleiden julkaisemiseen. Tilajat maksavat tilausmaksuja päästäkseen lukemaan lehtiä tai voivat ostaa käyttöönsä yksittäisen artikkelin kustantajan määräämällä hinnalla.

Toteutuessaan esitetty 38 § olisi kaventanut tekijän sopimusvapautta. Tekijä ei olisi voinut kokonaan luopua taloudellisista oikeuksistaan eli tehdä kustannussopimusta, joka luovuttaa yksinoikeuden julkaisun saataville asettamiseen kustantajalle. Kullekin tekijälle jäisi oikeus rinnakkaistallentaa julkaisu valitsemaansa julkaisuarkistoon.

3.3 Vaikutukset tutkijan julkaisuprosessiin

Tutkijalle ensisijaista on saada tutkimustulokset julkaistua. Yleensä tavoitellaan myös mahdollisimman suurta vaikuttavuutta tutkimukselle. Tähän pyritään julkaisemalla tieteenalan keskeisessä, mahdollisimman korkeatasoisessa lehdessä tai lehdessä, jonka kohderyhmä ja aihealue vastaavat tutkimuksen aihepiiriä. Tulosten julkaiseminen avoimesti saataville lisää tutkitusti viittauksia ja vaikuttavuutta. Laajan kansainvälisen tutkimuksen mukaan avoimet artikkelit saivat 18 % keskimääräistä enemmän viittauksia. Myös avoimen julkaisemisen tavalla oli merkitystä. Rinnakkaistallennetut green open access -artikkelit saivat jopa kolmanneksen enemmän viittauksia kuin kaikki artikkelit keskimäärin (Piwower ym., 2018).

Tutkijan on huomioitava rahoittajan ehdot tutkimustulosten julkaisukanavaa valitessaan. Tutkimusrahoittajat edellyttävät yhä useammin, että julkisin varoin rahoitettu tutkimus on vapaasti saatavissa. Kansainvälinen tutkimusrahoittajien yhteenliittymä cOAlition S (2018) on antanut Plan S -julistuksen, jossa vaaditaan julkisella

rahoituksella tehdyn tutkimuksen välitöntä avointa saatavuutta. Mukana julistuksessa on useita tutkimusrahoittajia eri puolilta maailmaa, mm. Suomen Akatemia (cOAlition S, 2022).

4 JURIDINEN TARKASTELU

4.1 Tekijänoikeuden perusta

Tekijänoikeus on sillä, joka on luonut teoksen, olipa kyse sitten kirjallisesta, suullisesta, taiteellisesta tai muulla tavoin luodusta teoksesta (Tekijänoikeuslaki 404/1961, 1 §). Tekijänoikeudet syntyvät aina luonnolliselle henkilölle, ihmiselle (Harenko ym., 2016, s. 15–16). Tekijänoikeuksissa on kyse sekä taloudellisista että moraalisisista oikeuksista. Moraaliset oikeudet suojaavat tekijän oikeutta tulla mainituksi teoksen tekijänä ja kieltävät teoksen muuntelun tai esittämisen tekijän arvoa loukkaavalla tavalla. Ne säilyvät pääsääntöisesti tekijällä, lukuun ottamatta laadultaan ja laajuudeltaan rajoitettua teoksen käyttämistä (Tekijänoikeuslaki 404/1961, 3 §, Harenko ym., 2016, s. 2).

Taloudellisten oikeuksien osalta tekijällä on oikeus määrätä teoksen käytöstä. Hän voi luovuttaa taloudelliset tekijänoikeudet osittain tai kokonaan ja joko korvausta vastaan tai ilman korvausta toiselle, josta tulee tekijänoikeuksien oikeudenhaltija (Harenko ym., 2016, s. 16). Tekijällä tai oikeudenhaltijalla on tilanteesta riippuen erilaisia intressejä. Tutkimusjulkaisun tekijälle taloudellinen korvaus julkaisemisesta saattaa olla merkityksetön, sillä tärkeintä on saada tutkimustuloksille mahdollisimman laaja joukko lukijoita. Oikeudenhaltijalle, kuten tieteellisen lehden kustantajalle, taloudelliset oikeudet taas muodostavat perustan liiketoiminnalle (Harenko ym., 2006, s. 2). Yleinen käytäntö tiedejulkaisemisessa on, että kustantaja saa yksinoikeudet julkaisun kaupalliseen hyödyntämiseen, eikä tekijä voi itse asettaa julkaisua saataville.

Tieteelliset artikkelit ovat usein monen tekijän yhdessä kirjoittamia. Tekijänoikeuslain 6 § mukaan yhteisesti luodun teoksen tekijänoikeudet ovat tekijöillä yhteisesti. Tekijät

yhdessä määräävät teoksen käytöstä ja kullakin on oikeus esittää vaatimuksia, mikäli kokee tekijänoikeuksia loukatun. Jokaiselta tekijältä tulee siten olla lupa myös artikkelin rinnakkaistallentamiseen nykyisen lainsäädännön mukaan.

4.2 Tekijän sopimusvapaus ja sen rajoittaminen

Suomessa on voimassa sopimusvapaus, jonka mukaan toimijoilla on vapaus päättää, tekeekö sopimuksen vai ei ja kenen kanssa. Pääsääntöisesti ketään ei voida pakottaa sopimusta tekemään. Joitakin poikkeuksia sopimusvapauden periaatteeseen on säädetty lähinnä julkisille laitoksille ja monopoliasemassa oleville yrityksille. Esimerkkeinä voi mainita postin tai asiakkaan peruspankkipalvelujen turvaamiseen. Sopimusvapautta ei voi myöskään käyttää syrjivästi esimerkiksi sukupuolen, ihonvärin, uskonnon tai terveydentilan perusteella. (Hemmo & Hoppu, 2006.)

Myös tekijänoikeuslaissa osapuolten sopimusvapaus on pääsääntö, jonka tietyistä rajoituksista on säädetty erikseen (Harenko ym., 2016, s. 331). Tekijänoikeus voidaan luovuttaa kokonaan tai osittain (Tekijänoikeuslaki 27 § 1 mom.). Tekijänoikeus on varallisuus oikeus ja se on lähtökohtaisesti vapaasti luovutettavissa. Taloudelliset oikeudet voi luovuttaa kenelle haluaa, laissa sitä ei ole rajoitettu. Tekijä voi vapaasti valita luovutuksen saajan. Luovutus voi olla vastikkeellinen tai vastikkeeton ja perustuu tavallisesti kaksipuoliseen oikeustoimeen eli sopimukseen. (Harenko ym., 2016, s. 334–335.)

Taloudelliset tekijänoikeudet voi luovuttaa osittain tai kokonaan. Luovutuksen laajuus ja ehdot ovat sopimuksen osapuolten sovittavissa sopimusvapauden mukaisesti. Tekijänoikeuslain sopimuksia koskevat säännökset ovat lähes kaikki tahdonvaltaisia eli tulevat sovellettavaksi vain, jos osapuolet eivät ole toisin sopineet (Harenko ym., 2006, s. 4). Sopimusvapautta rajoittavat yleiset sopimusoikeudelliset periaatteet ja erityissäännökset, kuten sopimuksen pätemättömyys (OikTL), sopimusehdon kohtuuttomuus (Tekijänoikeuslaki 29 §) tai kuluttajansuoja (KSL) (Harenko ym. 2016, s. 340).

4.3 Vastaavat säädökset muissa EU-maissa

Euroopan Komissio antoi 28.4.2018 suosituksen tieteellisen tiedon saatavuudesta ja säilyttämisestä (Komission suositus (EU) 2018/790). Siinä suositettiin tieteellisten julkaisujen avoimen saatavuuden osalta, että jäsenvaltiot määrittelevät ja panevat täytäntöön selkeät toimintalinjat julkisin varoin rahoitetun tutkimustyön tuloksena syntyvien tieteellisten julkaisujen levittämistä ja avointa saatavuutta varten. Julkisesti rahoitetut tieteelliset julkaisut tulisi olla avoimesti saatavilla viimeistään vuodesta 2020 alkaen tekijänoikeutta ja sen lähioikeuksia koskevan EU:n säännösten mukaisesti. Julkaisu-kanavasta riippumatta julkaisujen tulisi olla avoimesti saatavilla mahdollisimman pian, mieluiten julkaisuhetkellä tai viimeistään 6 kk kuluttua julkaisupäivästä tai 12 kk kuluttua julkaisupäivästä yhteiskunta- ja humanististen tieteiden alalla. Tehdessään julkaisusopimuksia kustantajien kanssa, tekijöiden tulisi säilyttää tarvittavat immateriaalioikeudet itsellään, jotta avoimen saatavuuden vaatimusta voidaan noudattaa. (Komission suositus (EU) 2018/790, s. L 134/14-L 134/15.)

Eurooppalaisten tieteellisten kirjastojen yhteenliittymä LIBER (2021) on koonnut sivuilleen (<https://libereurope.eu/status-of-countries/>) tiedot EU-maiden kansallisesta lainsäädännöstä, joka koskee tai tukee tieteellisten julkaisujen avointa saatavuutta. LIBER on helmikuussa 2021 julkaissut mallilain julkisesti rahoitettujen tutkimusjulkaisujen käytöstä (<https://libereurope.eu/draft-law-for-the-use-of-publicly-funded-scholarly-publications/>). Tavoitteena on vedota kaikkiin EU:n jäsenvaltioihin, että lainsäädännöllisesti mahdollistettaisiin välitön rinnakkaistallennus avoimiin, julkisiin, ei-kaupallisiin julkaisuarkistoihin (<https://libereurope.eu/zeroembargo/>).

Kuudessa EU-maassa komission suositukseen kuuluvia asioita on viety lainsäädäntöön. Nämä maat ovat Saksa, Belgia, Ranska, Italia, Alankomaat ja Espanja (LIBER 2021). Rinnakkaistallennuksen kannalta keskeiset seikat on koottu taulukkoon 1 ja mukaan vertailuun on otettu myös Suomen lakiluonnos.

Taulukko 1. Kuuden EU-maan rinnakkaistallennusta koskevien lakien ja Suomen lakiehdotuksen keskeinen sisältö (LIBER 2021).

Maa	Julkinen rahoitus	Oikeus / Velvoite	Ajan- kohta	Julkaisun versio	Muuta
Saksa	vähintään 50 %	Oikeus	12 kk	hyväksytty käsikirjoitus	Alkuperäinen lähde mainittava. Ei voi sopia toisin kirjoittajan vahingoksi.
Belgia	vähintään 50 %	Oikeus	6-12 kk; takautuva	käsikirjoitus	
Ranska	vähintään 50 %	Oikeus	6-12 kk	hyväksytty käsikirjoitus	
Italia	vähintään 50 %	Velvoite	6 kk	ei mainintaa	
Alankomaat	kokonaan tai osittain kansallisella julkisella rahoituksella	Oikeus	kohtuullisen ajan kuluttua	ei mainintaa	Alkuperäinen lähde mainittava.
Espanja	pääosin julkisesti rahoitettu	Velvoite	12 kk	hyväksytty käsikirjoitus	Ei voi sopia toisin kirjoittajan vahingoksi.
Suomi	ei mainintaa	Oikeus	ei aikarajaa, kirjoittaja voi valita ajankohdan	ei mainintaa	Ei voi sopia toisin kirjoittajan vahingoksi.

Kaikissa rinnakkaistallennuksen vahvistaneiden EU-maiden säädöksissä on mainittu, että se koskee julkisesti rahoitettua tutkimusta, mikä yleensä tarkoittaa vähintään puolta tutkimuksen saamasta rahoituksesta (taulukko 1). Suomen lakiluonnoksessa julkista rahoitusta ei ollut mainittu perusteena rinnakkaistallennukselle. EU-maiden säädöksissä on yleensä todettu kirjoittajalla olevan oikeus rinnakkaistallennukseen ja sama näkemys oli Suomen lakiluonnoksessa. Italian ja Espanjan säädöstekstejä voi pitää tiukempina, sillä niissä kirjoittajalla on velvoite rinnakkaistallentaa julkisesti rahoitetun tutkimuksen julkaisut.

Rinnakkaistallennuksen ajankohta on mainittu useissa säädösteksteissä. EU komission suositusta noudattavat suoraan Belgian ja Ranskan muotoilut, kun taas Italiassa rinnakkaistallennus on tehtävä kuuden ja Saksassa ja Espanjassa 12 kuukauden kuluessa tieteenalasta riippumatta. Alankomaissa rinnakkaistallennus on mahdollista kohtuullisen ajan kuluttua julkaisusta. Belgian laki koskee myös takautuvasti ennen lain voimaantuloa ilmestyneitä julkaisuja. Suomen lakiluonnoksessa tekijä voisi rinnakkaistallentaa haluamanaan ajankohtana (taulukko 1).

Alkuperäistä julkaisukanavaa tai rinnakkaistallennukseen käytettävää julkaisuarkistoa koskevia muotoiluja on muutamissa säädöksissä. Saksassa rinnakkaistallennusoikeus koskee vähintään kaksi kertaa vuodessa ilmestyvissä julkaisusarjoissa julkaistuja artikkeleita, Ranskassa riittää kerran vuodessa ilmestyvä sarja. Alankomaiden laki koskee lyhyitä tieteellisiä kirjoituksia ja Espanjassa on määrätty tieteellisissä julkaisusarjoissa tai kausijulkaisuissa ilmestyneet rinnakkaistallennettaviksi. Suomen lakiehdotuksessa todettiin oikeuden koskevan vain tieteellisiä artikkeleita, ei monografioita. Pääpiirteiltään ehdot ovat samansuuntaiset kaikkialla. Rinnakkaistallennuksen kanavan voi tekijä yleensä valita, useimmiten on mainittu yliopiston tai tutkimuslaitoksen julkaisuarkisto, tieteenalakohtainen tai muu yleinen julkaisuarkisto. Saksan laissa on erikseen mainittu, että arkiston tulee olla ei-kaupallinen. Myös Suomen lakiesityksen perusteluissa mainittiin ei-kaupallinen rinnakkaistallennus (TekL HE Luonnos 27092021, s. 37).

Rinnakkaistallennuksen kannalta oleellista on myös tietää, minkä version julkaisusta tekijä voi rinnakkaistallentaa. Julkaisun versioiden vertailu on koottu taulukkoon 1. Saksan, Ranskan ja Espanjan säädösten mukaan se on final accepted manuscript eli vertaisarvioitu viimeinen hyväksytty käsikirjoitusversio. Belgian tekstissä mainitaan vain käsikirjoitus (manuscript), mutta ei sen versiota. Alankomaiden ja Italian lakiteksteissä ei ole mainintaa versiosta (ainakaan LIBERin käänösversiossa). Saksassa ja Alankomaissa julkaisun alkuperäinen lähde on mainittava. Suomen lakiesityksessä rinnakkaistallennettava versio jää epäselväksi. Saksan ja Espanjan rinnakkaistallennusta koskevassa säädöksessä on mainittu, että asiasta ei voi sopia toisin kirjoittajan vahingoksi. Samankaltainen säädös oli tulossa Suomen tekijänoikeuslakiin (TekL HE Luonnos 27092021, 27 §).

Rinnakkaistallennukseen liittyvät säädökset ovat Saksassa ja Alankomaissa liitetty Suomen tavoin tekijänoikeuslainsäädäntöön ja Saksassa osin myös yliopistoja koskeviin säädöksiin. Belgiassa puolestaan rinnakkaistallennus on liitetty talousoikeuteen, Ranskassa tutkimusoikeuteen, Italiassa kulttuuriperintöön ja Espanjassa tieteeseen, teknologiaan ja innovaatioihin liittyvään lainsäädäntöön.

Rinnakkaistallennusta koskevat lakitekstit EU-maissa:

Saksa: [Act on Copyright and Related Rights \(Urheberrechtsgesetz UrhG\), Section 38, par. 4](#); Baden-Württemberg: [Law on the Universities of Baden-Württemberg 44\(6\)](#)

Belgia: [Code of Economic Law, Art. XI.196 § 2/1](#)

Ranska: [Article L533-4 of the Research Code](#)

Italia: [Law incorporating urgent provisions for the protection, enhancement and revitalization of cultural assets and activities and tourism. \(Law of October 7, 2013, n. 112, G.U. n. 236, 8.10.2013\) Art.4.2.](#)

Alankomaat: [Dutch Copyright Act, Article 25 fa](#)

Espanja: [Act 14/2011, 1 June 2011, on Science, Technology and Innovation \(LCTI\), article 37](#)

4.4 Suhde kustannussopimukseen

Tieteellisten artikkelien julkaisemisesta tehdään kustannussopimus. Sopimuksessa tekijä luovuttaa sovitut oikeudet kustantajalle yleensä yksinoikeudella, eikä voi sen jälkeen itse hyödyntää samoja oikeuksia. Kustantajalle syntyy hankittujen oikeuksien pohjalta velvoite toimia sopimuksen mukaisesti (Harenko ym., 2016, s. 379).

Kustannussopimusta koskeva sääntely on tekijänoikeuslain 31 §:ssä, jota noudatetaan, mikäli toisin ei ole sovittu (Tekijänoikeuslaki 27 § 3 mom.). Säädöksen mukaan ”kustannussopimuksella tekijä luovuttaa kustantajalle oikeuden painamalla tai sen kaltaista menetelmää käyttäen monistaa ja julkistaa kirjallisen tai taiteellisen teoksen”. Pykälän toisessa momentissa todetaan, että käsikirjoitus jää tekijän omaksi.

Kustannussopimuksella tekijä luovuttaa osan hänelle kuuluvista oikeuksista kustantajalle. Sopimus tehdään yleensä kirjallisena, mutta myös suullinen tai hiljainen sopimus on pätevä. Sopimuksissa sovitaan osapuolten velvoitteista ja oikeuksista. Pelkän

tekijänoikeuslain 31 § perusteella luovutus rajoittuu oikeuteen valmistaa kappaleita teoksesta ja julkaista teos eli levittää teoksen kappaleita myymällä eri jakelukanavien kautta. Muut oikeudet säilyvät tekijällä. Kustannussopimuksessa sovitaan yleensä yksilöidysti luovutettavista oikeuksista. (Harenko ym., 2016, s. 378.)

Tekijänoikeuslain kustannussopimuksia koskevat säännökset ovat pysyneet muuttumattomina lain voimaantulosta vuonna 1961 lähtien, eikä niissä ole otettu huomioon digitaalisen julkaisemisen muotoja ja tarpeita (Harenko ym., 2016, s. 376). Nykyisiä tiedejulkaisemisessa tavanomaisia digitaalisen julkaisemisen käytäntöjä säädös kuvaa huonosti (Norkola & Onikki-Rantajääskö, 2018). Digitaalista julkaisemista ei voida pitää tekijänoikeuslain 31 §:n mukaisena painamisen kaltaisena menetelmänä ja siksi teoksen digitaalisesta julkaisemisesta ja välittämisestä on nimenomaisesti sovittava erikseen kustannussopimuksessa (Harenko ym., 2016, s. 378).

4.5 Tekijänoikeuslisenssit ja rinnakkaistallennus

Tutkimusartikkelit, joiden avaamisesta on maksettu, lisensoidaan yleensä avoimella tekijänoikeuslisenssillä. Lisenssi on käyttöluupa, jonka tekijä antaa artikkelin käyttäjälle. Lisenssissä määritellyt ehtoja noudattamalla käyttäjä saa lisenssissä määritellyt oikeudet esimerkiksi artikkelin käyttämiseen, levittämiseen ja muunteluun. Ehtoihin kuuluu esimerkiksi tekijän ja lähteen ilmoittaminen määrättyllä tavalla. Yleisin lisenssijärjestelmä on Creative Commons (CC), jonka mukainen CC BY on suosituslisenssi avoimille julkaisuille monissa maissa ja jonka käyttämistä tutkimusrahoittajatkin edellyttävät. (EU Grants, 2021, s. 156; Suomen Akatemia, 2021; Toikkanen ym., 2020, s. 1–2.)

CC-lisenssillä annetaan maailmanlaajuinen, peruuttamaton oikeus levittää ja muokata aineistoa. Tekijä voi valita neljän eri ehtoja sisältävän lisenssin joukosta itselleen sopivia rajoituksia sisältävän vaihtoehdon. Yleisimmin käytetään CC BY-lisenssiä, jossa teosta voi käyttää muutoin vapaasti, mutta tekijän nimi, lisenssi ja alkuperäinen julkaisupaikka on aina mainittava (Toikkanen ym., 2020, s. 2). Muita lisenssejä ovat CC BY-SA, joka edellyttää teokseen tehtyjen muutosten julkaisemista samalla lisenssillä, CC BY-ND, joka kieltää teoksen muuntelemisen sekä CC BY-NC, joka kieltää

teoksen käytön kaupallisiin tarkoituksiin. Lisenssiehtoja voi myös yhdistellä. Esimerkiksi lisenssi CC BY-NC-ND edellyttää tekijän nimeämistä, kieltää teoksen kaupallisen hyödyntämisen, eikä salli teoksen muuntelua millään tavoin. (Creative Commons, 2017.)

CC-lisenssin saaneen julkaisun rinnakkaistallennus on mahdollista mihin tahansa ei-kaupalliseen julkaisuarkistoon. Julkisten tutkimusorganisaatioiden ylläpitämät arkistot ovat kaikille avoimesti saatavilla, eikä niillä ole kaupallisia päämääriä. Vaikka julkaisu olisi avoimesti saatavilla kustantajan internet-palvelussa, ovat monet tutkimusorganisaatiot edellyttäneet niiden rinnakkaistallennusta myös organisaation omaan arkistoon (esim. Itä-Suomen yliopisto, 2015, s. 2).

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

5.1 Aineiston käsittelyperiaatteet

Tämän opinnäytetyön aineistona käytettiin tekijänoikeuslain muutosta koskevaan lakiesitykseen annettuja lausuntoja. Laajan aineiston luokittelun ja koodauksen apuna voidaan käyttää laadullisen aineiston käsittelyyn tarkoitettua ohjelmaa (esim. Atlas.ti tai NVivo). Laadullinen aineisto ei valmiiksi sisällä tutkimusmuuttujia, mutta siitä voi poimia tutkimuksen kannalta kiinnostavia ominaisuuksia, jotka valitaan tutkimuskysymysten mukaan (Nieminen ym. 2021, s. 233). Tämä vaatii aineiston läpikäyntiä useaan kertaan. Lausuntoja lukemalla voitiinkin tunnistaa erilaisia perusteluja ja kommentteja sekä selvittää, kuinka usein samaan teemaan liittyvät kommentit toistuivat.

Laadullista aineistoa läpi käydessä on tehtävä päätös, mitkä asiat aineistossa kiinnostavat ja erotella ne muusta aineistosta. Eteen voi tulla asioita, joita ei etukäteen osannut ajatella. Kaikkea kiinnostavaa ei voi opinnäytetyön puitteissa käsitellä, joten on tärkeää pysyä valituissa kiinnostuksen kohteissa. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 78–79.)

Luokittelemalla aineistoa voidaan selvittää, kuinka monta kertaa jokin asia aineistossa esiintyy, esimerkiksi kuinka monta puoltavaa tai kielteistä lausuntoa annettiin, kuinka monta vastausta tuli eri vastaajaryhmiltä tai kuinka monessa lausunnossa jokin perustelu mainittiin. Teemoittelulla päästään syvemmälle aineistoon ja saadaan selville, mitä eri teemoista on lausuttu ja vertailla eri teemojen esiintymistä lausunnoissa ryhmiteltynä vastaajan mukaan. Vielä pidemmälle voitaisiin mennä aineiston tyypittelyllä, jossa etsitään eri näkemyksille yhteisiä ominaisuuksia ja luodaan näiden pohjalta tyyppiesimerkkejä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 79–80). Tässä opinnäytetyössä käytettiin aineiston luokittelussa ja teemoittelussa.

Havaintomatriisi, muuttujien luominen ja määrittely sekä koodaus on tehtävä ja dokumentoitava selkeästi. Muuttujia voi luoda vielä, kun aineiston kerääminen on aloitettu. On arvioitava tarkasti, mitkä muuttujat ovat tarpeellisia. Aineiston läpikäyminen on työlästä, joten siihen on varattava aikaa. Ylimääräistä tulkintaa tulee välttää ja kohdella kaikkia tapauksia samalla tavalla. (Nieminen ym. 2021, s. 235–236.)

5.2 Lausuntopalautteen luokittelu

Lakiesityksen lausuntoaineisto ladattiin käyttöön lausuntopalvelu.fi-sivulta (<https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=bf2bc712-ff6e-4a23-81de-91581bc2bf81>) Excel-tiedostona. Tiedostossa jokainen lausuntokohta oli omana sarakkeenaan ja vastaajien antamat tiedot kukin omilla riveillään. Aineisto kokonaisuudessaan oli varsin laaja, koska lausunnon kohteena ollut lakiesitys sisälsi lukuisia kohtia ja vastaajia oli runsaasti. Aineiston luokittelussa hyödynnettiin Excel-ohjelman suodatusominaisuutta. Tiedostoa suodattamalla saatiin selville, kuinka moni vastaajista oli vastannut rinnakkaistallennusta koskevaan lausuntokohtaan ja kuinka moni oli jättänyt sen tyhjäksi. Lisäksi selvitettiin vastaajien toimialat ja edustamansa sektorit.

Lausuntoaineistossa vastaajan toimialaksi on määritelty seuraavat: kunta tai kuntayhtymä, ministeriö, valtion virasto tai laitos, yhdistys tai yhteisö, yritys tai muu. Joukossa on myös tyhjiä vastauksia, joissa toimialaa ei ole kerrottu. Vastaajan roolia tarkentamaan on annettu seuraavat vaihtoehdot:

- a. Tekijä tai esittävä taiteilija (ml. näitä edustavat yhdistykset ja muut organisaatiot)
- b. Sisältöteollisuus (ml. näitä edustavat yhdistykset ja muut organisaatiot)
- c. Välittäjät (ml. näitä edustavat yhdistykset ja muut organisaatiot)
- d. Työntekijä- tai työnantajaliitto
- e. Kulttuuriperintöorganisaatio (ml. näitä edustavat yhdistykset ja muut organisaatiot)
- f. Opetus- ja tutkimusalan organisaatio
- g. Julkinen sektori
- h. Kansalainen, kuluttaja tai muu loppukäyttäjä (ml. näitä edustavat yhdistykset ja organisaatiot) tai muu yhteisö

Laadullisen analyysin osalta tässä opinnäytetyössä keskityttiin lausuntopyyntöön kohtaan 8.5, joka sisälsi kaksi lausuntoa:

- Ehdotetussa 38 §:ssä säädettäisiin tekijän oikeudesta rinnakkaistallentaa tieteellinen artikkeli. Mikä on kantanne ehdotettuun ratkaisuun? Vastausvaihtoehdot: kannatamme sellaisenaan, kannatamme muutettuna, vastustamme, suhtaudumme neutraalisti, emme osaa sanoa.
- Tässä voitte perustella kantaanne ja esittää vaihtoehtoisia ratkaisuja ja muutosehdotuksia.

Muut lausuntokohdat jätettiin muutoin käsittelemättä, mutta etsimällä tiedostosta tekstin etsintä -toiminnolla sanaa ”rinnakkaistall” varmistettiin, ettei rinnakkaistallennusta koskevia kommentteja ollut annettu vahingossa väriin lausuntoihin.

Lausuntoihin annetut sanalliset perustelut teemoitettiin NVivo-ohjelmalla, joka on tarkoitettu laadullisen tutkimuksen työkaluksi. NVivo valikoitui käyttöön, koska Luonnonvarakeskuksella oli vapaita lisenssejä sen käyttämiseen.

Teemoittelua varten aineistoa käytiin läpi useaan kertaan. Muutamia teemoja yhdistettiin ensimmäisen käsittelyn jälkeen. Kokonaisuus hahmottui teemojen toistuessa. Osa lakimuutosta vastustaneista vastaajista viittasi toisen tahon lausuntoon omissa perusteluissaan. Nämä viittaukset koottiin omaksi teemakseen, mutta niiden sisältöä ei

luokiteltu uudelleen teemoihin. Luokittelussa pyrittiin johdonmukaiseen käsittelyyn. Tarkkoja numeerisia arvoja tietyn teeman toistumisesta ei kuitenkaan ole mahdollista antaa. Luokittelussa pyrittiin tarkkuuteen ja yhdenmukaiseen tulkintaan, mutta on hyväksyttävä, että se on aina tekijän subjektiivinen näkemys aineistosta. Luokittelun avulla perusteluissa esiintyneiden teemojen toistuminen tuli kuitenkin tämän työn kannalta riittävän selkeästi esille.

Teemoista pyrittiin löytämään tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavimpina rinnakkaistallennuksen etuja ja ongelmakohtia. Koska perusteluissa otettiin ensi sijassa kantaa esitettyyn lakimuutokseen, sisältävät ne varsin paljon muutosesitystä itsessään koskevaa kommentointia. Tässä tutkimuksessa näitä kommentteja tuodaan esille isompina kokonaisuuksina, mutta niiden syvällisempi käsittely ei ole tämän tutkimuksen tarkoitus. Tässä keskitytään toimeksiantajan kannalta oleelliseen rinnakkaistallennuksen perusteiden selvittämiseen.

5.3 Lausunnonantajien rooli ja toimiala

Lakiluonnokseen kokonaisuudessaan annettiin yhteensä 223 lausuntoa. Vastaajista hieman yli puolet ilmoitti edustavansa jotakin yhdistystä tai yhteisöä. Yrityksiä ja valtion virastoja tai laitoksia edusti kumpiakin 8 % vastaajista. Yhteensä kolme lausuntoa oli annettu ministeriöistä ja kunnista tai kuntayhtymistä. Lausujista 11 % ilmoitti toimialakseen muun. Näistä valtaosa (16 lausuntoa) edusti yliopistoja ja ammattikorkeakouluja, joiden lisäksi vastaajissa oli kirjastoja, kirkon edustajia, säätiöitä ja neuvostoja. Toimialan oli tyhjäksi jättänyt 22 %. Useimmat näistä olivat yksityishenkilönä lausunnon antaneita tekijöitä tai esittäviä taiteilijoita, erityisesti kirjallisuuden ja musiikin alalta.

Tämän tutkimuksen kannalta oleellista oli tarkastella rinnakkaistallennusta koskevaan lakiehdotuksen kohtaan annettuja lausuntokohtia (lausuntopyynnön kohta 8.5). Kaikista lausunnonantajista lähes puolet oli jättänyt kokonaan vastaamatta tähän. Rinnakkaistallennukseen liittyen lausunnonantajia oli lausuntopalvelun tietojen mukaan yhteensä 115, mutta kaikki eivät olleet vastanneet kohdan jokaiseen kysymykseen. Kommentoineista 48 % edusti yhdistystä tai yhteisöä, 7 % valtion virastoa tai laitosta, 5 %

yrittäjä, 17 % muuta (pääosin yliopistoja ja ammattikorkeakouluja) ja 22 % oli jättänyt toimialaa koskevan kohdan tyhjäksi.

Aluksi kysyttiin vastaajan kantaa ehdotettuun ratkaisuun ja annettiin vastausvaihtoehtoiksi seuraavat: kannatamme sellaisenaan, kannatamme muutettuna, vastustamme, suhtaudumme neutraalisti tai emme osaa sanoa. Vastaajista melkein puolet (46 %) ilmoitti vastustavansa ehdotettua ratkaisua. Asiaa sellaisenaan tai muutettuna kannattaneita oli yhteensä 38 %. Noin 9 % vastaajista suhtautui asiaan neutraalisti ja 7 % ei osannut sanoa kantaansa ratkaisuun.

Sellaisenaan tai muutettuna ehdotusta kannattivat opetus- ja tutkimusalan organisaatiot, erityisesti yliopistot ja ammattikorkeakoulut sekä tutkimuslaitokset. Kannatusta ilmaistiin myös kulttuuriperintöorganisaatioita edustavissa lausunnoissa, joita jättivät mm. kirjastot ja arkistot. Viiden työntekijäliiton lausunnossa rinnakkaistallennusta kannatettiin, samoin kolmen muun julkisen sektorin toimijan lausunnossa. Myös kahdessa loppukäyttäjää edustavan yhteisön lausunnossa asiaa kannatettiin.

Rinnakkaistallennusta koskevaa lakimuutosta vastustivat tekijät ja heitä edustavat yhdistykset ja organisaatiot. Suurin osa vastustajista oli kirjallisuuden ja musiikin aloilta (yhteensä 30 vastausta). Sisältöteollisuutta edustavista erityisesti kustantajat vastustivat ehdotettua pykälää. Neljän työntekijäliiton lausunnoissa vastustettiin kohtaa ja vastustusta tuli myös viideltä muulta yhteisöltä. Yksittäisiä neutraalisti suhtautuvia lausunnon antajia tai heitä, jotka eivät osanneet sanoa kantaansa rinnakkaistallennukseen oli usealta eri sektorilta. Todennäköisesti monet asiaan perehtymättömät vastaajat jättivät kokonaan vastaamatta tähän lausuntokohtaan.

5.4 Perusteluissa esiin nousseet teemat

Rinnakkaistallennuskohdasta lausutuissa perusteluissa nousi esille useita teemoja. Esitystä vastustaneiden perusteluissa toistuivat samat asiat, niin kuin myös esitystä kannattaneiden vastauksissa. Jotkut teemat esiintyivät sekä vastustajien että kannattajien perusteluissa, erityisesti esitystä muutettuna kannattavilla. Esimerkiksi lakiesityksen

selkiyttäminen ja rinnakkaistallennuksen edellytysten tarkempi määrittely esiintyivät sekä vastustajien että kannattajien perusteluissa.

Lausunnoista luokiteltiin yleisimmät perusteluissa esiintyneet asiat kuvassa 2 näkyvän koodauksen mukaisesti. Vaikka kohdat on jaoteltu esitystä vastustavien tai kannattavien mukaan, on samaan teemaan liittyvät kommentit kuitenkin pyritty liittämään yhden luokittelun alle, riippumatta siitä vastustiko vai kannattiko kommentoija esitystä.

Codes		Search Project
Name	Files	References
☐ Vastustaa	1	48
☐ oikeuksien rajoittaminen	1	34
☐ ei perustu direktiiviin	1	28
☐ viittaa toiseen lausuntoon	1	23
☐ ulkomaan laki	1	21
☐ kotimaiset tiedekustantajat	1	11
☐ tieteen avoimuus vs. avoin julk	1	10
☐ Kannattaa sellaisenaan	1	29
☐ saatavuus paranee	1	15
☐ kirjoittajan oikeudet paranevat	1	9
☐ Tärkeä korkeakouluille	1	7
☐ Toiminnan selkiyttäminen	1	4
☐ vähentää kustannuksia	1	3
☐ meritoituminen	1	2
☐ Kannattaa muutettuna	1	15
☐ lakiesityksen selkiyttäminen	1	14
☐ lisenssi	1	8
☐ pitkäaikaissäilytys	1	4
☐ tutkimusaineiston rinnakkaistal	1	2
☐ EOS	1	10
☐ Suhtautuu neutraalisti	1	6

Kuva 2. Aineiston koodaus NVivo-ohjelmassa.

Rinnakkaistallennusesitystä vastustettiin, koska se ei perustu EU-direktiiviin. Esite-tyssä muodossa laki nähtiin myös vahvasti tekijän perusoikeuksia loukkaavana ja so-pimusvapauden vastaisena: ”Tutkijoilla tulee olla oikeus itse päättää, miten heidän työnsä tekijänoikeudellisesti suojattuja tuotoksia hyödynnetään ja missä niitä

julkaistaan. Tutkijoiden tekijänoikeuksilla on erityinen yhteys tutkimuksen ja korkeimman opetuksen vapauteen. Tekijänoikeudet kuuluvat myös tutkijan perusoikeudellisesti suojattuihin varallisuusoikeuksiin.”

Toisaalta esityksen nähtiin myös parantavan tutkijan oikeuksia ja asemaa. Kannattajat pitivät rinnakkaistallennusoikeutta tärkeänä ja tekijän asemaa suhteessa kustantajiin ja tutkimusrahoittajiin selkeyttävänä asiana: *”Tieteellisen artikkelin kirjoittajan oikeudet siirtyvät tavanomaisesti artikkelin julkaisevalle lehdelle tai kustannusyhtiölle. Oikeus rinnakkaistallentamiseen on äärimmäisen tärkeä ja ehdottoman kannatettava parannus kirjoittajan asemaan ja oikeuksiin.”*

Rinnakkaistallennusta perusteltiin avoimen tieteen ja tutkimuksen edistämisellä ja Suomen tiedeyhteisön yhteisillä linjauksilla. Myös tutkimusrahoittajien vaatimukset avoimesta julkaisemisesta nostettiin esiin tässä yhteydessä. Rinnakkaistallennusta perusteltiin muutamassa yliopistojen vastauksessa myös kustannussäästöillä. Vastustajienkin lausunnoissa korostettiin tieteen avoimuuden tärkeyttä, mutta muistutettiin, ettei tieteen avoimuus tarkoita julkaisujen avointa ja ilmaista saatavuutta: *”Avoin tiede ja avoin julkaiseminen ovat eri asioita. Avoin tiede on tieteen kehitykselle välttämättömyys ja tarkoittaa, että tutkimustulokset julkistetaan, jotta ne ovat avoimia kritiikille ja että tulevia tutkimuksia voidaan tehdä niiden pohjalta. Avoin julkaiseminen taas tarkoittaa, että aineisto on kaikkien saatavilla ilmaiseksi. Avoin tiede on ollut vuosisatoja tieteen kantava periaate. Se ei ole edellyttänyt avointa julkaisemista, eivätkä sähköiset alustat ole muuttaneet asiaa.”*

Lainvalintakysymys kansainvälisissä sopimuksissa jäi esityksessä epäselväksi. Sekä vastustajien että kannattajien kommentoissa tuotiin esille esitetyn pykälän pätemättömyys, kun kyseessä on kustannussopimus, johon sovelletaan jonkin toisen maan lakia. Esitetyssä muodossa lakipykälä olisi johtanut helposti tilanteeseen, jossa kirjoittaja olisi rikkonut tekemäänsä sopimusta, vaikka olisi toiminut Suomen lain mukaisesti. Kommentoijat toivat myös esille kotimaisten tiedekustantajien aseman, jota säädöksen nähtiin kohtuuttomasti hankaloittavan. Vaikka pykälä ilmeisesti oli tarkoitettu erityisesti helpottamaan kirjoittajan asemaa kansainvälisen julkaisutoiminnan osalta, olisivat vaikutukset monen kommentoijan mielestä olleet käytännössä päinvastaiset. Suomen säädöksellä ei olisi vaikutusta ulkomaisiin kustantajiin, mutta kotimainen

kustannustoiminta näivettyisi ilman julkista tukea. Huoli tuotiin esille sekä vastustajien että kannattajien puolelta.

Kannattajien useimmin mainitsema peruste rinnakkaistallennukselle oli julkaisujen saatavuuden paraneminen. Sillä *”lisätään uuden tiedon ja tutkimuksen saatavuutta paitsi toisten tutkijoiden, myös esimerkiksi tiedettä popularisoivien toimittajien ja kiinnostuneen yleisön keskuudessa.”* Laaja saatavuus lisää myös kirjoittajan meritoitumista. Oikeutta rinnakkaistallentaa pidettiin tärkeänä korkeakouluille ja sen arveltiin vähentävän julkaisemisen kustannuksia. Lakiin kirjattuna rinnakkaistallennusoikeus myös selkiyttäisi ja auttaisi yleistämään käytäntöä. Lisäksi rinnakkaistallennuksen nähtiin varmistavan tieteellisten artikkelien pitkäaikaissäilytystä, joskin Suomen tiedekustantajien liitto kyseenalaisti lausunnossaan tämän.

Sekä kannattajat että vastustajat kaipasivat lakiesityksen muotoon ja sisältöön selvennyksiä. Tarkempia määräyksiä kaivattiin esimerkiksi rinnakkaistallennuksen ajankohdasta, julkaisun tallennettavasta versiosta ja tieteellisen artikkelin määritelmästä. Oikeutta haluttiin rajata koskemaan muiden EU-maiden säädöksiin (kuvattu tarkemmin kohdassa 4.3) mukaisesti koskemaan julkisesti rahoitetun tutkimuksen julkaisuja. Tämä sama rajoitus oli esillä myös Mansalan (2017) selvityksessä. Ongelmalliseksi koettiin myös ehdotetun säädöksen toinen momentti, jonka mukaisesti yhteisjulkaisun jokaisella tekijällä olisi oikeus rinnakkaistallentaa julkaisu riippumatta muista tekijöistä. Tämän kohdan nähtiin olevan ristiriidassa tekijänoikeuslain yhteisteoksia koskevan sääntelyn kanssa.

Esitykseen kaivattiin myös muutamia laajennuksia. Useat esitystä kannattaneet olisivat toivoneet siihen lisättävän kirjoittajalle oikeuden valita julkaisun käyttöehdot, esimerkiksi avoimen tieteen periaatteiden mukaisen CC BY -lisenssin. Kahdessa lausunnossa toivottiin rinnakkaistallennusoikeuden laajentamista koskemaan myös tekijänoikeuden alaisia tutkimusaineistoja.

Toisen lausunnonantajan lausuntoon viitattiin yhteensä 23 lausunnossa. Näissä kaikissa vastustettiin esitettyä lainkohtaa. Eniten viitattiin tekijänoikeusjärjestö Kopioiston lausuntoon. Lisäksi mainittiin Suomen Musiikintekijät ry:n, Suomen kirjailijaliiton, Medialiiton, Finlands svenska författareförening rf:n, Suomen kääntäjien ja

tulkkien liitto ry:n, Suomen tietokirjailijat ry:n, Tekijäfoorumin sekä Luovan työn tekijät ja yrittäjät LYHTY:n antamat lausunnot.

6 POHDINTAA OPINNÄYTETYÖONGELMAN NÄKÖKULMASTA

6.1 Rinnakkaistallennuksen juridiset reunaehdot

Suomen tekijänoikeuslakiin suunniteltu rinnakkaistallennukseen oikeuttava pykälä jäi pois tuoreimmasta lakimuutoksesta. Rinnakkaistallennus on silti mahdollista edelleen, onhan kyse teoksen saattamisesta yleisön saataviin, mistä määrääminen Tekijänoikeuslain 2 § mukaisesti kuuluu tekijän yksinomaisiin oikeuksiin. Tämä tuotiin myös esille lausuntopalautteissa.

Toisaalta lausuntopalautteissa nostettiin esiin myös kirjoittajan neuvotteluaseman heikkous, kun julkaistaan suurten kansainvälisten kustantajien lehdissä. Rinnakkais-tallennusta koskevasta säädöksestä toivottiin helpotusta tähän. On selvä, että kirjoittajan tulee noudattaa tekemiään kustannussopimuksia, eikä Suomen lain mukaisella säädöksellä välttämättä olisi ollut suurta vaikutusta kansainvälisten kustantajien sopimukseen. Ehkä vetoaminen Suomen lakiin kuitenkin olisi joissakin tapauksissa parantanut kirjoittajan neuvotteluasemaa.

Luonnonvarakeskuksessa työ- ja virkasuhteessa tehdyn työn tulokset kuuluvat pääsääntöisesti työnantajalle. Näin ollen myös julkaisujen taloudelliset tekijänoikeudet kuuluvat Luonnonvarakeskukselle. Luonnonvarakeskus ei ole ohjeistanut tutkijoita pidättäytymään sellaisista kustannussopimuksista, jotka eivät salli rinnakkaistallennusta. Käytännössä myös työnantajan neuvotteluasema suhteessa kansainvälisiin kustannussopimukseen on rajallinen. Neuvottelut myös veisivät paljon resursseja.

Kustannussopimusten ehtojen ohella tutkijan tulee noudattaa myös tutkimuksen rahoittajan kanssa tekemänsä sopimusta. Kustantajien julkaisemista koskevat

sopimusehdot ja tutkimusrahoittajien vaatimukset avoimesta julkaisemisesta ovat usein keskenään vastakkaisia ja jättävät kirjoittajan ristiriitaiseen tilanteeseen.

6.2 Perusteet rinnakkaistallennukselle tutkijan, organisaation ja tutkimusrahoittajan näkökulmista

Lausuntopalautteista kävi ilmi, että tärkein peruste rinnakkaistallennukselle on tutkimustiedon laajemman saatavuuden varmistaminen. Saatavuuden osalta korostettiin paitsi tiedon välittymistä tutkimusyhteisölle, myös esimerkiksi yrityksille, toimittajille ja kansalaisille. Suomalainen tiedeyhteisö, Luonnonvarakeskus mukaan lukien, on laajasti sitoutunut avoimen tieteen ja avoimen julkaisemisen periaatteisiin (Tieteellisten seurain valtuuskunta, 2020). Rinnakkaistallennusta pidetään tärkeänä edellytyksenä avoimen julkaisemisen ja saatavuuden laajenemisessa. Avoin saatavuus lisää tutkimuksen näkyvyyttä ja meritoi kirjoittajaa.

Tärkeänä perusteena rinnakkaistallennukselle pidettiin myös julkaisujen pitkäaikais säilytyksen varmistamista. Tieteelliset julkaisusarjat eivät välttämättä takaa aineiston saatavuutta pidempiaikaisesti. Rinnakkaistallentaminen julkaisuarkistoon toisi mahdollisuuden varmistaa suomalaisten kirjoittajien artikkeleiden säilymisen vuosikymmenten päähän. Tutkimus on osoittanut, että viimeisten parinkymmenen vuoden aikana useita avoimesti saatavilla olleita tiedelehtiä on kadonnut (Laakso ym., 2021, s. 1104–1105). Tämän vuoksi myös täysin avoimet, CC-lisensioidut artikkelit voi ja kannattaa rinnakkaistallentaa lisenssiehtojen mukaisesti.

Rinnakkaistallennus organisaation omaan tai kansainväliseen julkaisuarkistoon turvaisi säilyvyyttä erityisesti kansainvälisissä sarjoissa julkaistujen tiedeartikkelien osalta. Kotimaassa julkaistun aineiston säilyvyyttä vähintään tutkimuskäyttöön turvaa laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä (28.12.2007/1433). Lain tarkoituksena on Suomessa yleisön saataville saatettujen kansallisen kulttuurin aineistojen säilyttäminen tuleville sukupolville ja saattaminen tutkijoiden ja muiden tarvitsijoiden käyttöön (1 §). Laki koskee mm. Suomessa valmistettuja ja levitettäväksi tarkoitettuja painotuotteita sekä suomalaisilla palvelimilla sijaitsevia verkkoaineistoja (2 §).

Pitkäaikaissäilytys edellyttää luonnollisesti, että julkaisuarkiston ylläpidosta ja kehittämisestä huolehditaan. Julkaisun kuvailutiedot tulee tallentaa asianmukaisesti. Luonnonvarakeskuksen Jukuri-julkaisuarkiston sisällöstä vastaa Luken tietopalvelu ja teknisestä ylläpidosta ja kehittämisestä Kansalliskirjaston julkaisuarkistopalvelut. Luken tutkijat tallentavat kaikkien julkaisujensa viitetiedot julkaisurekisteriin, jossa ne tarkistetaan ja josta ne siirtyvät automaattisesti myös julkaisuarkistoon. Julkaisujen rinnakkaistallennukseen on tarjolla tukea ja ohjeita. Rinnakkaistallennettavan julkaisun tiedoston lisääminen nykyiseen prosessiin on tallennustyön osalta kohtuullisen pieni.

Hankalampi asia tutkijalle on rinnakkaistallennuksen ehtojen ja sallittavuuden selvittäminen. Myös tähän Luke tarjoaa tukea. Internetissä on käytössä myös Iso-Britannian tiedeyhteisön Jisc-konsortion tuottama Sherpa Romeo -hakupalvelu (<https://v2.sherpa.ac.uk/romeo/about.html>), johon on koottu eri tiedelehtien sopimuksista avoimen julkaisemisen ja rinnakkaistallennuksen ehdot. Tärkeintä tutkijalle on kuitenkin tarkistaa kustantajan sivuilta, mihin kustannussopimus lehdessä kirjoittajan velvoittaa.

Tutkimusrahoittajat yleisesti hyväksyvät rinnakkaistallennuksen avoimen julkaisemisen muotona. Osa tutkimusrahoittajista myös velvoittaa rinnakkaistallentamaan rahoittamansa tutkimuksen julkaisut sopivaan arkistoon (EU Grants, 2021, s. 151; Suomen Akatemia, 2021). Tässäkin perusteena lienee pitkäaikaissäilytyksen näkökulma. Avoimen julkaisemisen kustannuksia hyväksytään tutkimuksen kuluihin vaihtelevasti. Esimerkiksi EU rahoittajana hyväksyy täysin avoimien lehtien kustannukset, mutta ei hybridilehdissä julkaistuja (EU Grants, 2021, s. 71–72). Tällöin tutkijalle jää vaihtoehdoksi rinnakkaistallentaa artikkeli, mikäli muuta rahoitusta julkaisumaksulle ei ole. Toisaalta esimerkiksi Suomen Akatemia (2021) ei enää hyväksy suoraan tutkimushankkeen kustannukseksi julkaisumaksuja lainkaan, vaan katsoo, että ne ovat osa organisaation yleiskustannusta. Tällöinkin rinnakkaistallennus olisi kustannustehokas vaihtoehto avoimeen julkaisemiseen. Kustannussäästöt tuotiin esille lausuntopalautteissakin. Rinnakkaistallennus on tutkijalle maksuton avoimen julkaisemisen muoto ja julkaisuarkistoa ylläpitävälle organisaatiollekin kustannuksiltaan kohtuullinen.

6.3 Mitkä syyt puoltavat rinnakkaistallennuksesta luopumista

Lausuntopalautteista ei käynyt ilmi suoranaisia perusteita luopua kokonaan rinnakkaistallentamisesta. Lakiesitystä vastustavistakin moni kannatti tieteen avoimuutta ja totesi rinnakkaistallennuksen olevan mahdollista jo nykyisen lainsäädännön puitteissa. Lausunnoissa nostettiin esille kustantajan tekemän työn merkitys julkaisun luettavuuden, saatavuuden ja näkyvyyden parantamiseksi. Julkaisun käsikirjoitus on aina tekijän omaisuutta, mutta kun se käy läpi vertaisarvioinnin, toimitustyön ja ulkoasullisen muokkauksen, on teoksen muoto useimmiten jalostunut alkuperäisestä ja myös kustantajalle on syntynyt oikeuksia teokseen.

Rinnakkaistallennuksen kannalta keskeistä onkin tunnistaa, minkä version julkaisusta voi rinnakkaistallentaa. Tätä tutkijan on usein vaikea hahmottaa, joten apua tulisi olla tarjolla. Myös rinnakkaistallennuksen julkaisuviiveen eli embargo-ajan selvittämiseen olisi hyvä olla tukea tutkijalle. Tuki on tarpeen erityisesti tapauksissa, joissa kustantajan embargo-vaatimus ja tutkimusrahoittajan ehdot eivät ole yhtenevät.

Vaikka rinnakkaistallennus on tekijälle maksutonta, sekään ei ole ilmaista. Rinnakkaistallennukseen liittyy monia reunaehtoja, joiden selvittämiseen, ohjeistamiseen ja tukemiseen tarvitaan tutkimusorganisaatiossa rinnakkaistallennukseen perehtyneitä asiantuntijaresursseja. Apua voisi olla myös valmiista sopimus- ja viestipohjista, joita tutkija voisi hyödyntää kustannussopimusta tehdessään. Julkaisuarkiston ylläpidosta ja kehittämisestä koituu kuluja. Verrattuna kansainvälisten tiedekustantajien julkaisumaksuihin kulut lienevät useimmissa organisaatioissa kohtuulliset. Rinnakkaistallennuksen mahdollisuus on myös tutkijoille usein melko vieras, varsinkin jos organisaatio ei ole velvoittanut sitä tekemään.

6.4 Jatkotutkimuksen mahdollisuudet

Rinnakkaistallennusta koskeva lakiesitys sai runsaasti lausuntopalautetta eri intressitahoilta. Lausuntoaineistoa pidemmälle analysoimalla ja yhdistämällä muuhun aiheesta käytyyn keskusteluun voitaisiin selvittää vielä tarkemmin eri tahojen näkemyksiä ja syitä kannattaa tai vastustaa rinnakkaistallennusta. Kuten jo aiemmin todettiin, tarjoaisi aihe mahdollisuuden oikeussosiologiseen tarkasteluun. Tarkempi analyysi

lain syntyvaiheista ja säätämiprozessista, soveltamisesta ja monista vaikutuksista voisi tuoda kiinnostavaa tietoa eri osapuolten vaikuttamista ja vaikutuksista mm. talouteen, kulttuuriin ja tutkimuksen tai tiedekustantajien toimintaedellytyksiin. Lausuntopalautteen tarkempi analyysi tarjoaisi myös lisää tietoa rinnakkaistallennusta koskevan lain valmisteluun, mikäli se tulee uudelleen ajankohtaiseksi. Huolellisesti ja eri intressitahojen näkökulmat huomioiden valmisteltu lakiehdotus saattaisi olla useampien tahojen hyväksyttävissä.

7 YHTEENVETO JA JATKOTOIMET

Rinnakkaistallennusta ilmiönä, siihen liittyviä juridisia seikkoja, etuja ja ongelmakohtia on tässä opinnäytetyössä selvitetty tekijänoikeuslain muutosesityksen luonnokseen annettujen lausuntojen pohjalta. Edellä on kuvattu rinnakkaistallennukseen liittyviä näkökohtia, joita opinnäytetyön toimeksiantaja Luonnonvarakeskus voi hyödyntää tutkimusjulkaisujen rinnakkaistallennuksessa. Koska rinnakkaistallennukseen tarvittava julkaisuarkisto on tutkimuslaitoksessa jo olemassa, on Lukella hyvät edellytykset laajentaa rinnakkaistallentamista. On kuitenkin huolehdittava, että rinnakkaistallennus ei loukkaa kustantajan tai tekijän oikeuksia. Oikeus rinnakkaistallennukseen on aina varmistettava paitsi muilta tekijöiltä, myös kustannussopimuksesta, artikkelin lisenssiehdoista tai julkaisevan lehden kotisivuilta. Tämä voi olla monimutkaista ja kirjoittajille olisikin hyvä olla tarjolla tukea asian selvittämiseen.

Rinnakkaistallennus nähdään yhtenä keinona varmistaa julkaisun pitkäaikaista saatavuutta. Tutkimusrahoittajat hyväksyvät rinnakkaistallennuksen avoimen julkaisemisen tapana, kunhan avoimuuden julkaisuviive ei ylitä sallittua aikarajaa. Lisäksi monet tutkimusrahoittajat edellyttävät avoimen julkaisemisen tavasta huolimatta artikkelin rinnakkaistallennusta julkaisuarkistoon pitkäaikaissäilytyksen varmistamiseksi.

Rinnakkaistallennuksessa tekijän, tutkimusorganisaation, tutkimusrahoittajan ja kustantajan näkökulmat voivat olla osin ristiriitaisia ja luovat siksi monisyisen kentän, jota yksittäisen tutkijan voi olla vaikea hallita. Olisikin toivottavaa, että

rinnakkaistallennukselle luotaisiin Suomessakin lakiin perustuvaa pohjaa. Lakivalmistelusta pois vedetty tässä työssä käsitelty rinnakkaistallennusta koskeva tekijänoikeuslain pykälä olisi hyvä saada uudelleen valmisteluun huomioiden lausuntopalautteessa esiin nousseet seikat. Lain kohdassa olisi hyvä huomioida muiden EU-maiden vastaavan lainsäädännön mukaan ainakin julkisesti rahoitettu tutkimus, määritellä rinnakkaistallennukseen sallittava versio artikkelista ja ottaa kantaa lainvalintakysymykseen kansainvälisissä kustannussopimuksissa. Myös rinnakkaistallennuksen ajankohta olisi hyvä määritellä EU-suosituksen mukaisesti. Vaikka kaikkia tilanteita ei voikaan tyhjentävästi määritellä lakiin, antaisi säädöspohja tekijälle parempaa neuvottelupohjaa kustannussopimusten tekemiseen.

LÄHTEET

cOAlition S. (2018). What is cOAlition S? Haettu 24.9.2022 osoitteesta <https://www.coalition-s.org/about/>

cOAlition S. (2022). Organisations endorsing Plan S and working jointly on its implementation. Haettu 24.9.2022 osoitteesta <https://www.coalition-s.org/organisations/>

Creative Commons. (2017). Tietoa lisensseistä. Haettu 1.10.2022 osoitteesta <https://creativecommons.org/licenses/?lang=fi>

Dnro VN/2245/2020. Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja sähköisen viestinnän palveluista annetun lain 184 §n muuttamisesta. Haettu 14.10.2021 osoitteesta <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=bf2bc712-ff6e-4a23-81de-91581bc2bf81>

Eduskunta. (2022). Asian käsittelytiedot HE 43/2022 vp. Haettu 10.10.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_43+2022.aspx

EU Grants. (2021). AGA – Annotated model grant agreement. V0.2 Draft, 30.11.2021. Haettu 24.9.2022 osoitteesta https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/common/guidance/aga_en.pdf

FinELib. (2021). Avoimen julkaisemisen sopimusten tulokset. Haettu 14.10.2021 osoitteesta <https://finelib.fi/neuvottelut/avoin-julkaiseminen/>

Harenko, K., Niiranen, V. & Tarkela, P. (2006). Tekijänoikeus: Kommentaari ja käsikirja. WSOYpro.

Harenko, K., Niiranen, V. & Tarkela, P. (2016). Tekijänoikeus (2., uudistettu painos.). Talentum Pro.

Hemmo, M. & Hoppu, K. (2006). Sopimusoikeus. WSOYpro.

Itä-Suomen yliopisto. (2015). Julkaisu- ja datapolitiikka. Haettu 1.10.2022 osoitteesta <https://www.uef.fi/fi/avoin-tiede>

Kananen, J. (2017). Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Komission suositus (EU) 2018/790, annettu 25 päivänä huhtikuuta 2018, tieteellisen tiedon saatavuudesta ja säilyttämisestä C/2018/2375. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32018H0790>

Laakso, M., Matthias, L. & Jahn, N. (2021). Open is not forever: A study of vanished open access journals. Journal of the Association for Information Science and Technology 72, 9: 1099-1122.

Laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä 1433/2007. Haettu 14.7.2022 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071433>

- LIBER. (2021). Status of countries. Haettu 20.3.2022 osoitteesta <https://libereurope.eu/status-of-countries/>
- Luonnonvarakeskus. (2022). Esittely. Haettu 2.10.2022 osoitteesta <https://www.luke.fi/fi/tietoa-lukesta/esittely>
- Mansala, M. (2017). Selvitys lainsäädännön muutostarpeista rinnakkaistallentamisen edistämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://www.urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-461-0>
- Morrison, Chris, Secker, Jane, Vezina, Brigitte, Ignasi Labastida I Juan, & Proudman, Vanessa. (2020). Open Access: An Analysis of Publisher Copyright and Licensing Policies in Europe, 2020. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4046624>
- Nieminen, K., Lähteenmäki, N. & Aaltonen, O. (2021). Empiirinen oikeustutkimus (1 painos.). Gaudeamus.
- Norkola, T. & Onikki-Rantajääskö, T. (2018). Kustantajan näkökulma tekijyyteen. Julkaistu 29.3.2018. Haettu 21.3.2022 osoitteesta <https://vastuullinentiede.fi/fi/julkaiseminen/kustantajan-nakokulma-tekijyyteen>
- OKM018:00/2019. Tekijänoikeuslain uudistus – DSM-direktiivin toimeenpano. Säädösvalmistelu. Haettu 22.2.2022 osoitteesta <https://okm.fi/hanke?tunnus=OKM018:00/2019>
- OpenAPC. (2020). Combined (Cost data from OpenAPC and transformative agreements data sets). Year 2021, country FIN. Haettu 24.9.2022 osoitteesta <https://treemaps.openapc.net/apcdata/combined/#institution/country=FIN&period=2021>
- Piowar, H., Priem, J., Larivière, V., Alperin, J.P., Matthias, L., Norlander, B., Farley, A., West, J. & Haustein, S. (2018). The state of OA: a large-scale analysis of the prevalence and impact of Open Access articles. PeerJ 6:e4375. <https://doi.org/10.7717/peerj.4375>
- Raento, P. (2021). Suomen tiedekustantajien liiton ohjeita vertaisarviointiin. Julkaistu 27.4.2021. Haettu 24.1.2022 osoitteesta <https://tiedekustantajat.fi/ohjeita-vertaisarviointiin/>
- Suomen Akatemia. (2021). Tieteellisten julkaisujen avoin saatavuus. Haettu 14.10.2021 osoitteesta <https://www.aka.fi/tutkimusrahoitus/vastuullinen-tiede/avointiede/akatemian-linjaukset-avoimesta-tieteesta/tieteellisten-julkaisujen-avoin-saatavuus/>
- Tekijänoikeuslaki 404/1961. Haettu 14.10.2021 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404>
- TekL HE Luonnos 27092021. Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja sähköisen viestinnän palveluista annetun lain 184 §:n muuttamisesta. Haettu 14.10.2021 osoitteesta <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/DownloadProposalAttachment?attachmentId=16538>

Tieteellisten seurain valtuuskunta. (2019). Tutkimusjulkaisujen avoin saatavuus – Tutkimusyhteisön kansallinen linjaus ja toimenpideohjelma 2020–2025 (1): Lehti- ja konferenssiartikkeleiden avoimen saatavuuden osalinjaus (2. painos). Vastuullisen tieteen julkaisusarja 1:2019. <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995329>

Tieteellisten seurain valtuuskunta. (2020). Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2020–2025 (2. painos). Tieteellisten seurain valtuuskunta. <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995237>

Toikkanen, T., Kaakinen, L. & Jauhiainen, I. (2020). Ohje tekijänoikeuksiin liittyvästä avoimesta lisensoinnista tutkijoille ja tieteellisille kustantajille. Tieteellisten seurain valtuuskunta. <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995350>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Uudistettu laitos.). Kustannusosakeyhtiö Tammi.